

1. Rozmieszczenie małych miast

Distribution of small towns

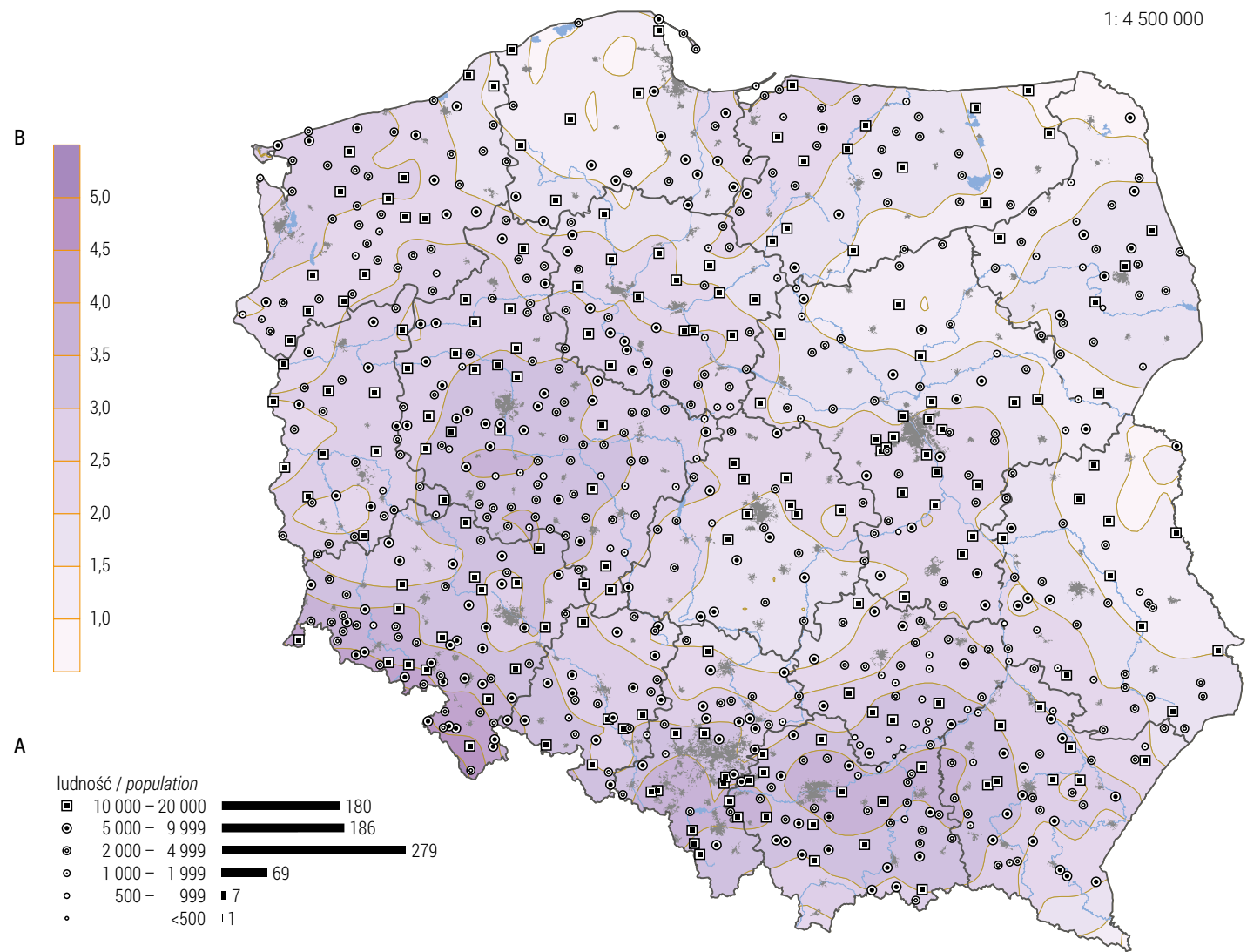

►► s. 9–18 autor: Marcin Mazur

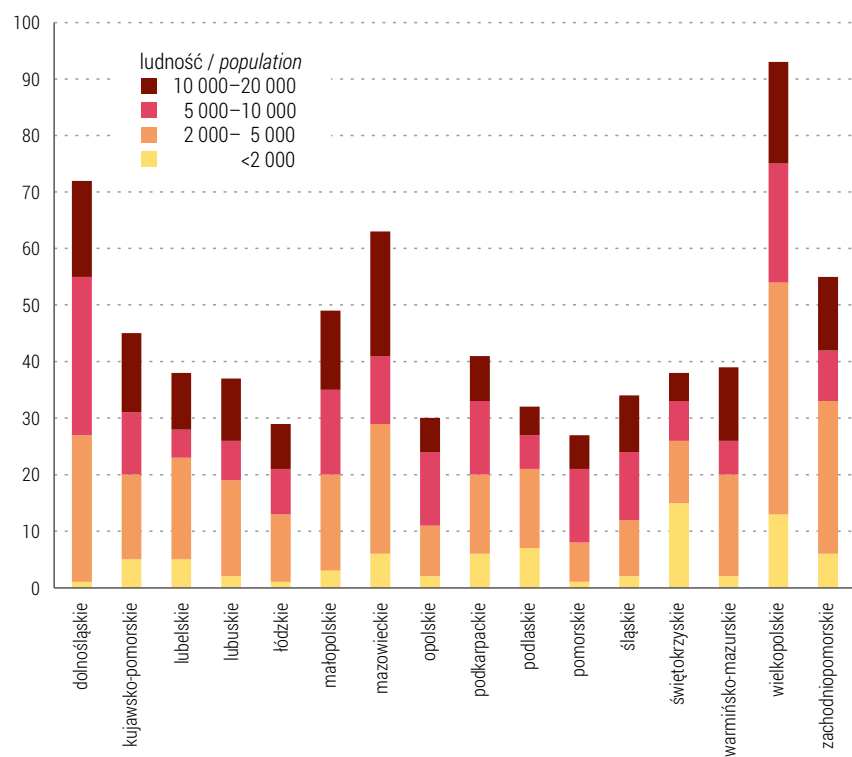
Pierwszy rozdział Atlasu został poświęcony analizie rozmieszczenia małych miast w Polsce oraz identyfikacji głównych uwarunkowań ich rozmieszczenia i rozwoju. Ewolucja one na przestrzeni wieków. Początkowo dominującą rolę odgrywały uwarunkowania związane ze środowiskiem naturalnym, rzeźba terenu i stosunki wodne sprzyjające walorom obronnym ośrodków miejskich, a także możliwości zaopatrzenia miasta przez mieszkańców okolicznych wsi w produkty rolne. Rozmieszczenie małych miast pełniących funkcję obronną nawiązuje do uwarunkowań związanych z rzeźbą terenu (pas gór i pogórza) oraz politycznych (miasta lokowane na obszarze Prus). W okresie industrializacji istotną rolę odgrywało położenie w obszarze łatwo dostępnych surowców mineralnych o strategicznym znaczeniu, jak węgiel i rudy żelaza. W okresie PRL o lokalizacji i rozwoju małych miast decydował często czynnik polityczno-administracyjny. Obecnie natomiast nowe miasta powstają głównie w wyniku odzyskania statusu przez wsie będące w przeszłości ważnymi miastami, albo w wyniku rozwoju funkcji miejskich osiedli satelickich w ramach aglomeracji, czyli lokalizacji atrakcyjnych gospodarczo i osadniczo.

Stale istotną funkcją małych miast jest wymiana handlowa. Stąd dogodne miejsce lokacji miasta od zawsze stanowiły szeroko rozumiane granice, miejsce spotkań dostawców produktów z różnych krajów bądź regionów. W przypadku miejsc wymiany handlowej ważne jest też położenie na tle sieci szlaków transportowych. Ich przebieg zmieniał się w miarę rozwoju technologii. Początkowo największe znaczenie miały drogi wodne, w czasie industrializacji dominującą rolę przejęła kolej, obecnie zaś drogi kołowe. Przez cały czas na kształtowanie się sieci osadnictwa miejskiego wpływały także różnice rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych krajów oraz ich polityka w zakresie nadawania (a niekiedy także odbierania) praw miejskich. Dlatego nawet współczesne mapy gęstości małych miast odzwierciedlają różnice między obszarami o różnej przynależności historycznej.

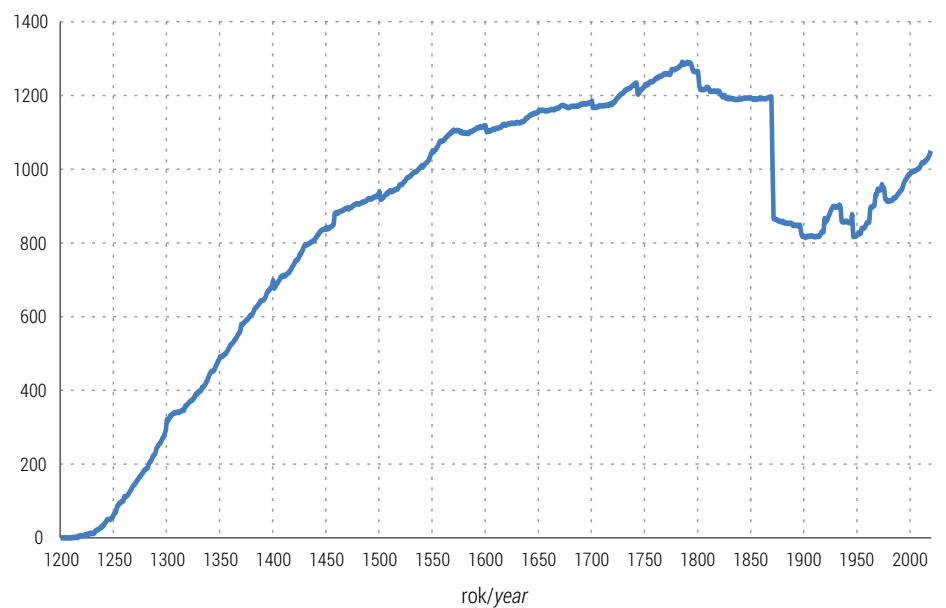
Pierwszą część rozdziału poświęcono ogólnej gęstości sieci małych miast oraz ich poszczególnych kategorii wielkościowych. W środkowej i wschodniej Polsce małe miasta liczące do 5 tys. mieszkańców, a zwłaszcza te najmniejsze, poniżej 1 tys. mieszkańców, stanowią wyraźnie wyższy odsetek. Jednak sieć małych miast jest tam stosunkowo rzadka. Kolejne mapy prezentują rozpowszechnianie się lokacji miast z zachodu na wschód między XIII a XVI wiekiem, co wpływa na wyraźną prawidłowość przestrzenną struktury wieki obecnych małych miast. Od XVII wieku zagęszczanie sieci miast było już wyraźnie wolniejsze. Lokowane były one w nawiązaniu do czynników typowych dla danego okresu. Ponowne nasilenie lokacji miast na terenie Polski nastąpiło wraz z odzyskaniem niepodległości. Objęło ono równomiernie cały obszar w granicach międzywojennych, a w nieco mniejszym stopniu część kraju, gdzie ich sieć była gęstsza. W obecnym stuleciu nowe małe miasta powstają głównie na obszarze historycznej Małopolski, w wyniku restytucji praw miejskich utraconych w 1870 r. w wyniku Ukazu Carskiego. Na kolejnych stronach zaprezentowano dynamikę wzrostu demograficznego małych miast po II wojnie światowej. W pierwszej dekadzie tego okresu kontynuowano zasiedlanie ośrodków przyłączonych do Polski w 1945 roku, opuszczonych przez ludność niemiecką. W późniejszych dekadach okresu PRL szybszy wzrost demograficzny notowały ośrodki położone peryferyjnie, zwłaszcza na wschodzie kraju, gdzie forsowanie procesu urbanizacji i industrializacji obszarów rolniczych skutkowało napływem mieszkańców wsi do miast. Sytuacja uległa ponownej zmianie w okresie transformacji ustrojowej lat 1990. Wówczas zaznaczyły się trzy wyraźne strefy, gdzie dynamiczną zmianę liczby mieszkańców determinował jeden z trzech czynników rozwoju demograficznego małych miast. Pierwszym z nich była bliskość prężnie rozwijającego się ośrodka miejskiego i proces suburbanizacji. Drugi czynnik, działający na Podkarpaciu i Kaszubach, polegał przede wszystkim na pozytywnym bilansie ruchu naturalnego ludności. Z kolei na Śląsku zaznaczyła się strefa depopulacji małych miast związana z powszechną zarobkową emigracją do Niemiec młodych mieszkańców posiadających podwójne obywatelstwo i znających język oraz następujące w jego wyniku starzenie się społeczeństwa. Specyficzny przypadek stanowi położone na Środkowym Pomorzu Borne Sulimowo. Ilustruje on potencjalny wpływ czynników polityczno-administracyjnych. W okresie PRL miejscowość ta była wyłączona z administracji Polskiej jako garnizon Armii Czerwonej zamieszkiwany przez ok. 15 tys. żołnierzy radzieckich i liczyła oficjalnie od 10 do 17 mieszkańców. Po zmianie statusu i zasiedleniu przez cywilów opuszczonych przez wojsko budynków mieszkaniowych, pierwszy spis powszechny po 1989 roku wykazał niemal 3600 mieszkańców. W trakcie obecnego stulecia przestrzenne zróżnicowanie dynamiki demograficznej małych miast utrzymuje się, ale jest ona coraz niższa. Od XXI wieku obszar ubytku ludności w małych miastach rozszerzył się stopniowo na niemal cały kraj.

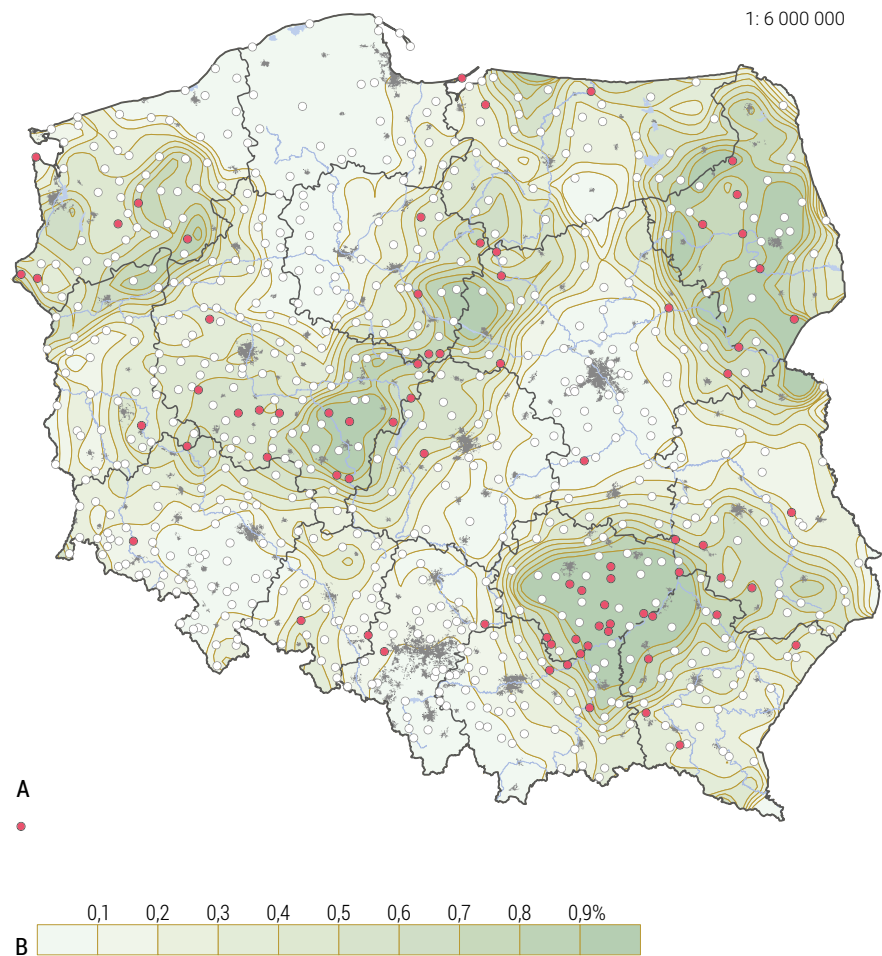
Rozmieszczenie małych miast wg kategorii wielkościowej (A) i liczba małych miast na 1000 km² (B), 2019
Distribution of small towns by population size category (A) and number of small towns per 1,000 km² (B), 2019

Liczba małych miast z podziałem na kategorie wielkościowe wg województw, 2019
Number of small towns sorted by population size categories in voivodships, 2019

Liczba miast w obecnych granicach Polski w ujęciu historycznym
Historical number of towns located within current borders of Poland

Rozmieszczenie (A) miast poniżej 2 tys. mieszkańców i ich udział w ogólnej liczbie ludności (B), 2019
Distribution (A) of towns below 2 thous. inhabitants and their percentage in the overall population (B), 2019

Rozmieszczenie (A) miast 2-5 tys. mieszkańców i ich udział w ogólnej liczbie ludności (B), 2019
Distribution (A) of towns with 2-5 thous. inhabitants and their percentage in the overall population (B), 2019

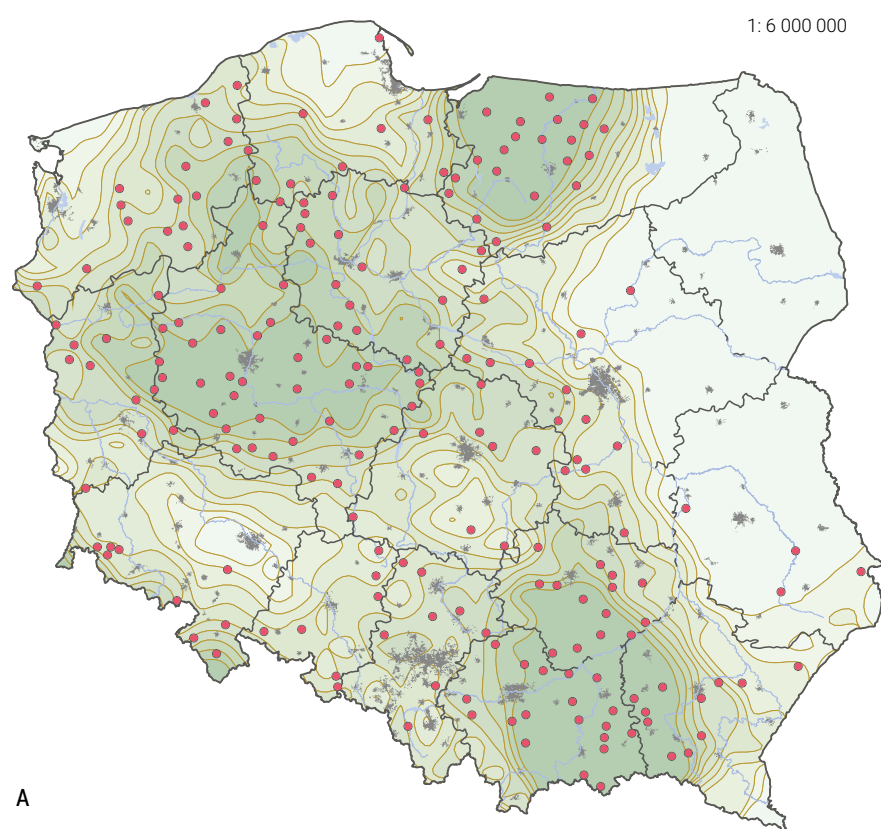
Rozmieszczenie (A) miast 5-10 tys. mieszkańców i ich udział w ogólnej liczbie ludności (B), 2019
Distribution (A) of towns with 5-10 thous. inhabitants and their percentage in the overall population (B), 2019

Rozmieszczenie (A) miast 10-20 tys. mieszkańców i ich udział w ogólnej liczbie ludności (B), 2019
Distribution (A) of towns with 10-20 thous. inhabitants and their percentage in the overall population (B), 2019

Rozmieszczenie (A) i gęstość (B) ośrodków, które uzyskały prawa miejskie do XIII wieku wśród obecnych małych miast
Distribution (A) and density (B) of settlements that were granted town privileges by 13th century among contemporary small towns

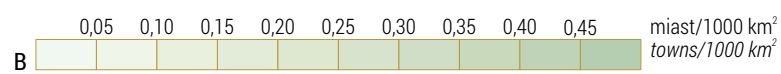
Rozmieszczenie (A) i gęstość (B) ośrodków, które uzyskały prawa miejskie w XIV wieku wśród obecnych małych miast
Distribution (A) and density (B) of settlements that were granted town privileges in 14th century among contemporary small towns

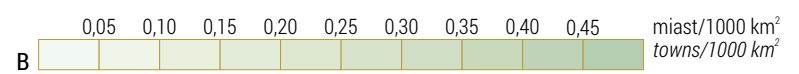
Rozmieszczenie (A) i gęstość (B) ośrodków, które uzyskały prawa miejskie w XV wieku wśród obecnych małych miast
Distribution (A) and density (B) of settlements that were granted town privileges in 15th century among contemporary small towns

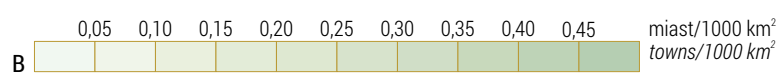
Rozmieszczenie (A) i gęstość (B) ośrodków, które uzyskały prawa miejskie w XVI wieku wśród obecnych małych miast
Distribution (A) and density (B) of settlements that were granted town privileges in 16th century among contemporary small towns

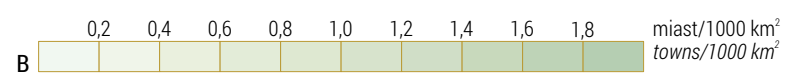
Rozmieszczenie (A) i gęstość (B) ośrodków, które uzyskały prawa w XVII wieku wśród obecnych małych miast
Distribution (A) and density (B) of settlements that were granted town privileges in 17th century among contemporary small towns

Rozmieszczenie (A) i gęstość (B) ośrodków, które uzyskały prawa miejskie w XVIII wieku wśród obecnych małych miast
Distribution (A) and density (B) of settlements that were granted town privileges in 18th century among contemporary small towns

Rozmieszczenie (A) i gęstość (B) ośrodków, które uzyskały prawa miejskie w XIX wieku wśród obecnych małych miast
Distribution (A) and density (B) of settlements that were granted town privileges in 19th century among contemporary small towns

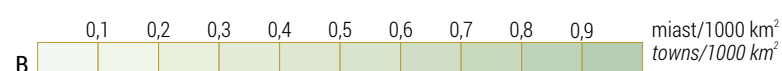

Rozmieszczenie (A) i gęstość (B) ośrodków, które uzyskały prawa miejskie w XX wieku wśród obecnych małych miast
Distribution (A) and density (B) of settlements that were granted town privileges in 20th century among contemporary small towns

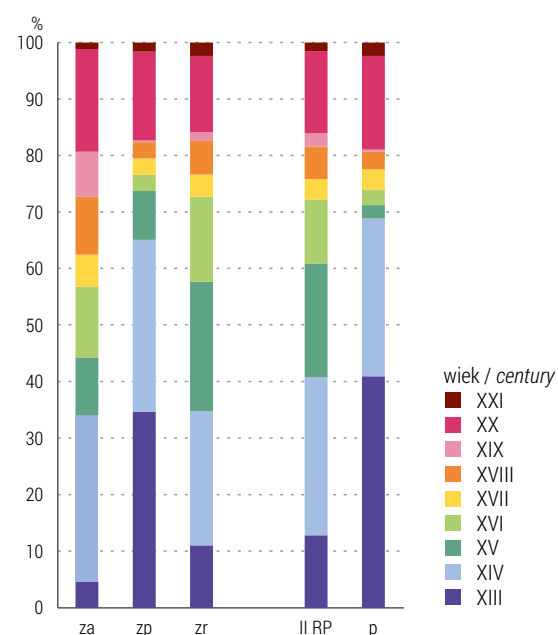
A

•

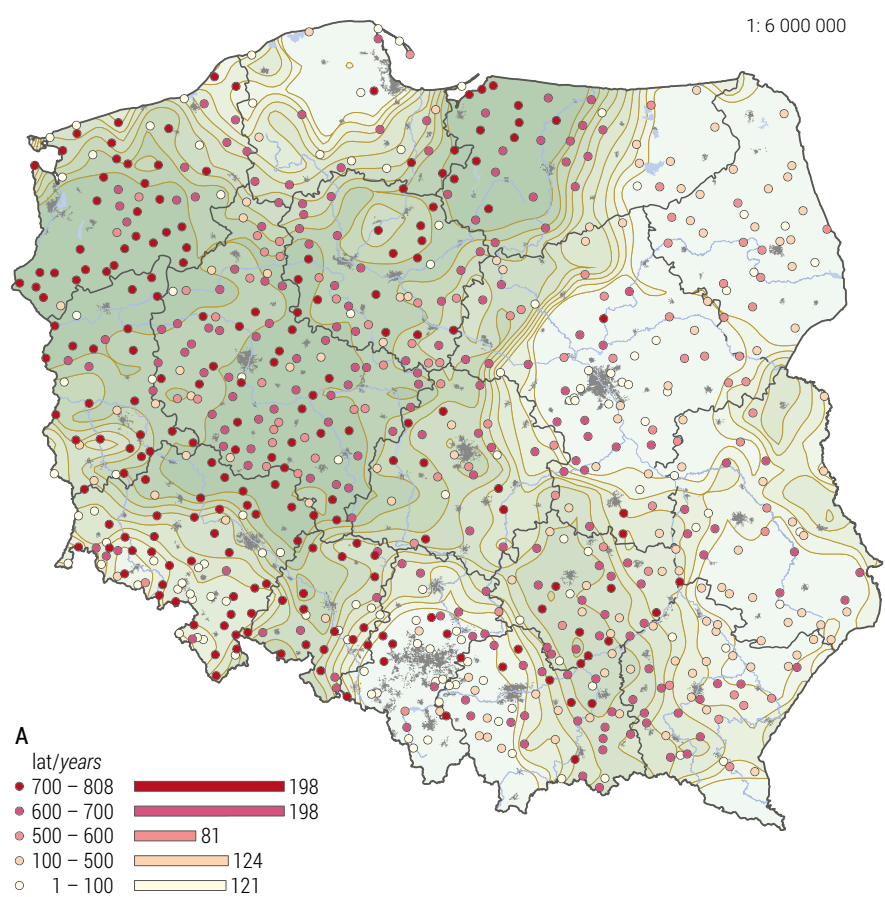

B

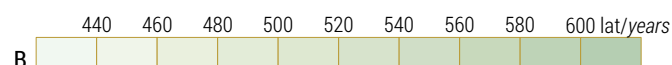
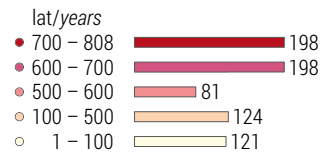
Rozmieszczenie (A) i gęstość (B) ośrodków, które uzyskały prawa miejskie w XXI wieku wśród obecnych małych miast, 2019
Distribution (A) and density (B) of settlements that were granted town privileges in 21st century among contemporary small towns, 2019

Struktura obecnych małych miast na obszarach o różnej przynależności historycznej (za – zabór austriacki, zp – zabór pruski, zr – zabór rosyjski, II RP, p – ziemie przyłączone w 1945) wg wieku otrzymania praw miejskich, 2019
Structure of contemporary small towns by historical affiliation (za – Austrian Partition, zp – Prussian Partition, zr – Russian Partition, II RP – The Second Polish Republic, p – lands annexed in 1945) by period of granting town privileges, 2019

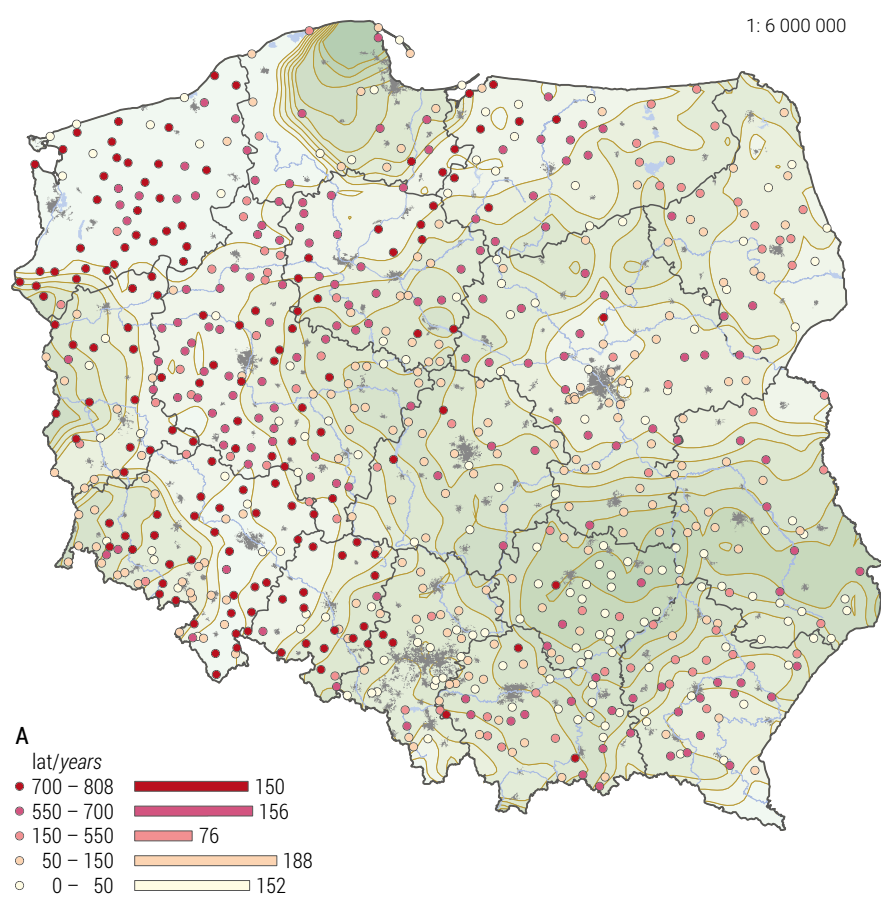

A

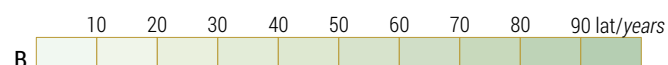
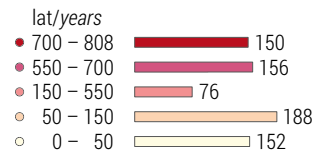

B

Małe miasta wg wieku w 2019 r. (A) i średnia wartość wskaźnika (B)
Small towns by age (A) and mean value of this index (B), 2019

A

B

Małe miasta wg nieprzerwanego czasu posiadania praw miejskich w 2019 r. (A) i średni czas przerwy w posiadaniu praw miejskich (B)
Small towns by uninterrupted period of holding town privileges (A) and mean interval of town privileges deprivation (B), 2019

Rozmieszczenie (A) i odsetek (B) małych miast z obiektem obronnym lub jego ruinami w krajowym rejestrze zabytków, 2019
 Distribution (A) and percentage (B) of small towns with a defensive object or its ruins listed in the National Register of Historic Places, 2019

Pałac w Ciechanowcu (województwo podlaskie)
 Palace in Ciechanowiec (Podlaskie voivodship)

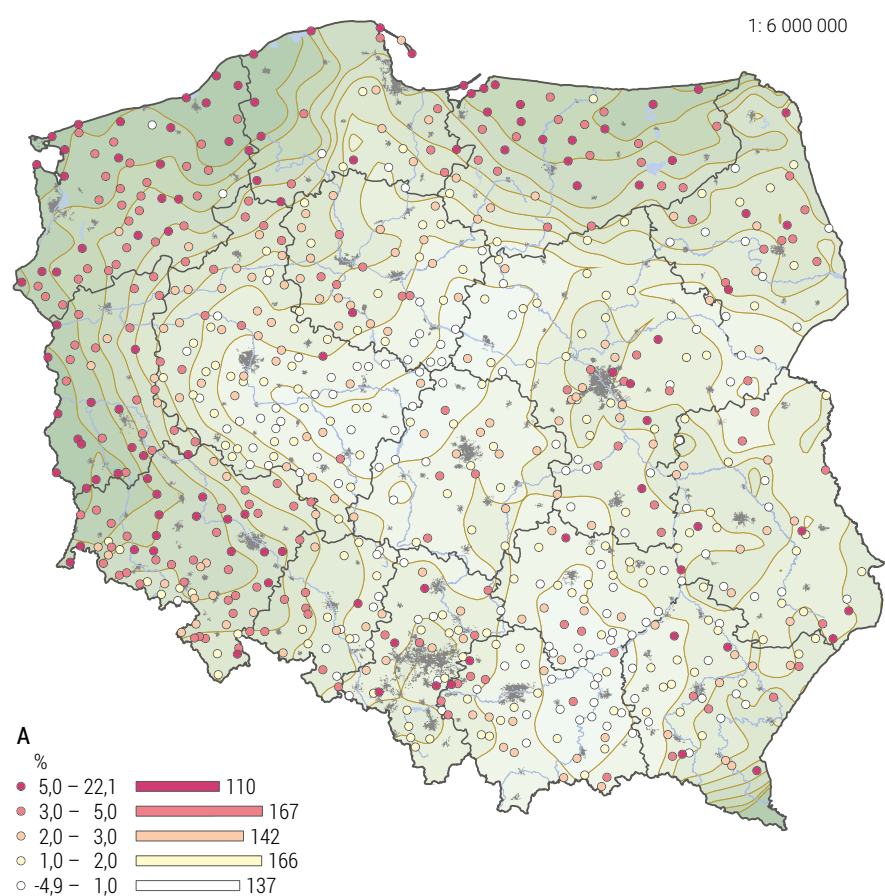
Zabytkowe kamienice na rynku w Ciężkowicach (województwo małopolskie)
 Historic tenement houses on the market square in Ciężkowice (Małopolskie voivodship)

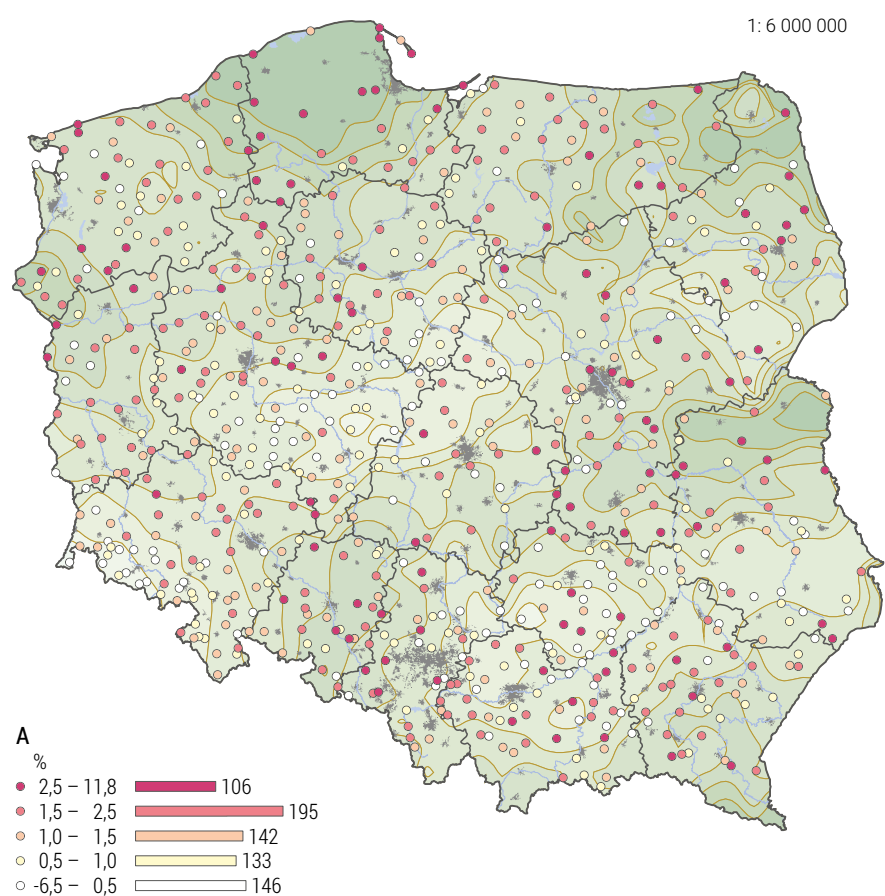
Kościół ewangelicki w Lipnie (województwo kujawsko-pomorskie)
 Evangelical Church in Lipno (Kujawsko-pomorskie voivodship)

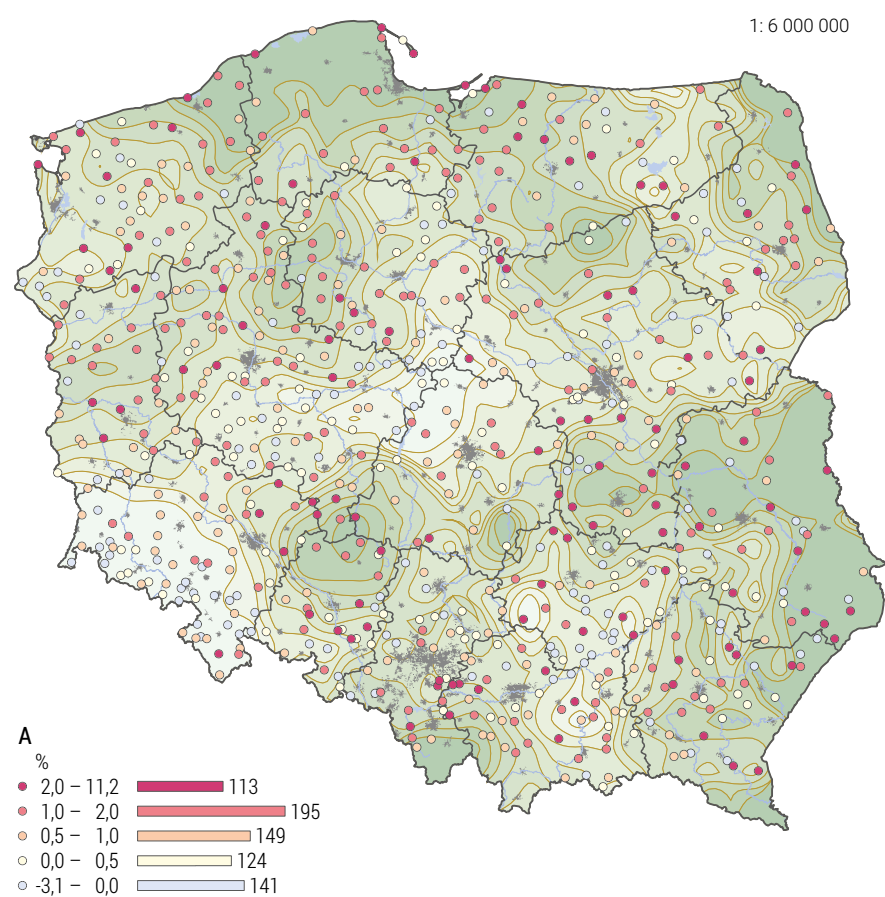
Dziedziniec klasztoru w Skępem (województwo kujawsko-pomorskie)
 Monastery courtyard in Skępe (Kujawsko-pomorskie voivodship)

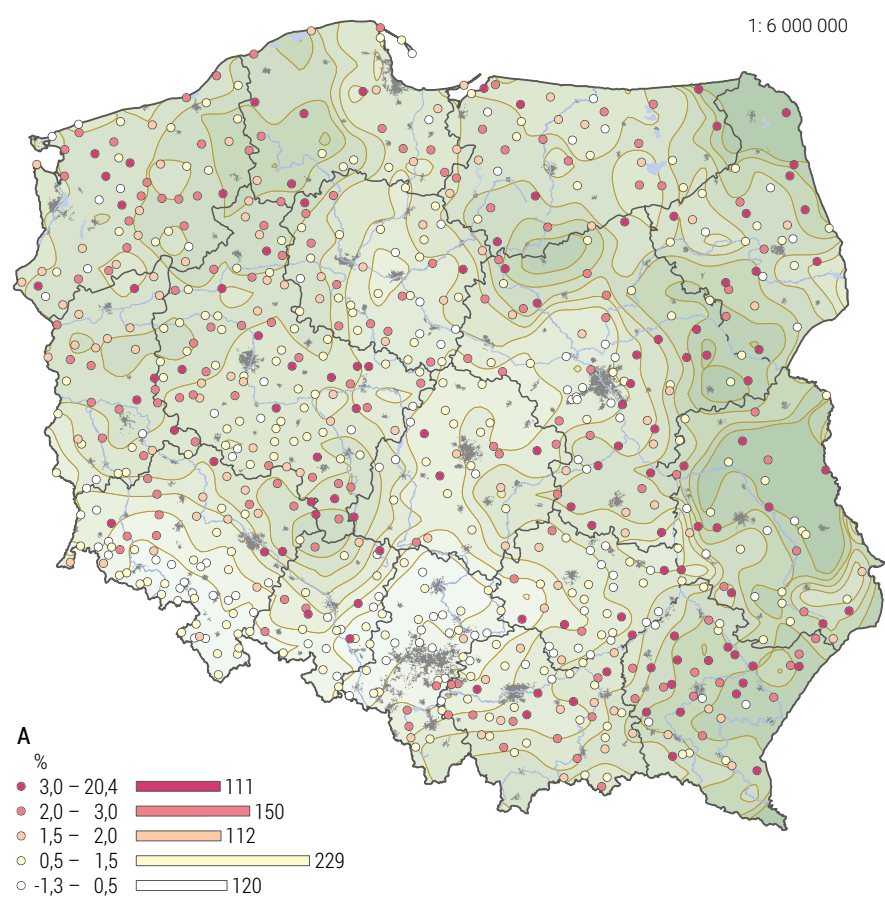
Obecne małe miasta wg średniej rocznej dynamiki zmiany liczby ludności w latach 1950-1960 (A) i średnia wartość wskaźnika (B)
 Contemporary small towns by average annual rate of population change between 1950 and 1960 (A) and mean value of this index (B)

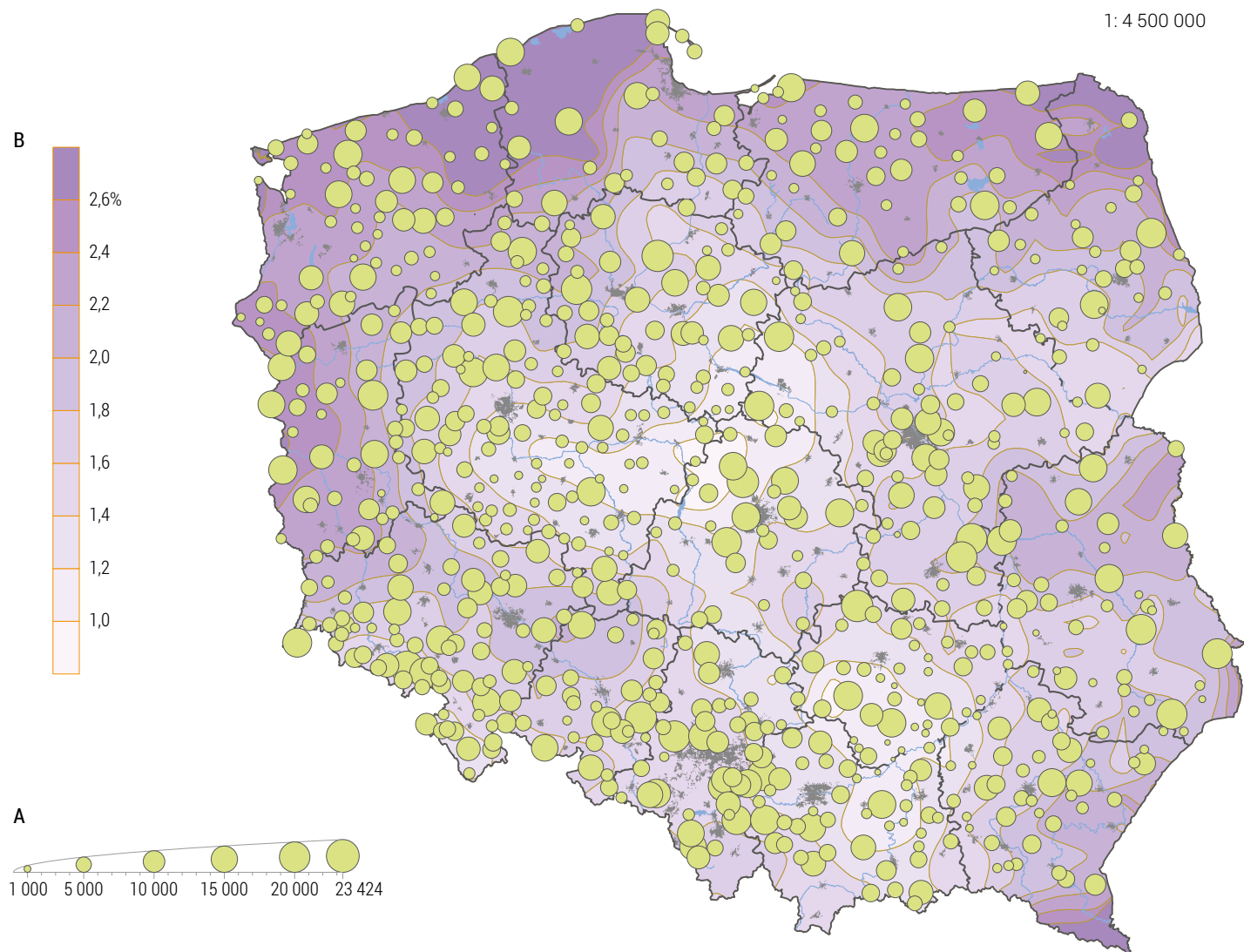
Obecne małe miasta wg średniej rocznej dynamiki zmiany liczby ludności w latach 1960-1970 (A) i średnia wartość wskaźnika (B)
 Contemporary small towns by average annual rate of population change between 1960 and 1970 (A) and mean value of this index (B)

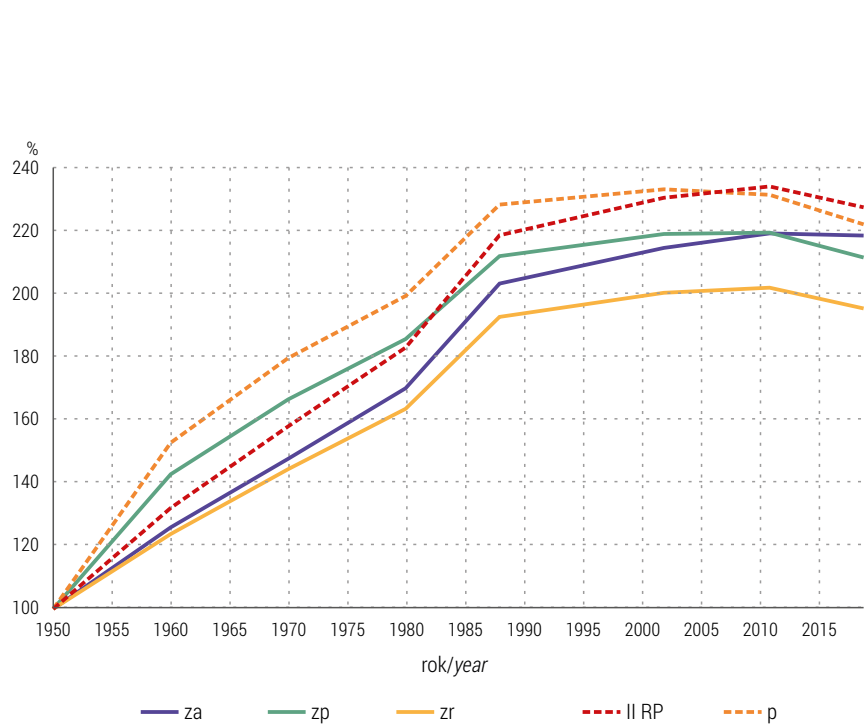
Obecne małe miasta wg średniej rocznej dynamiki zmiany liczby ludności w latach 1970-1980 (A) i średnia wartość wskaźnika (B)
 Contemporary small towns by average annual rate of population change between 1970 and 1980 (A) and mean value of this index (B)

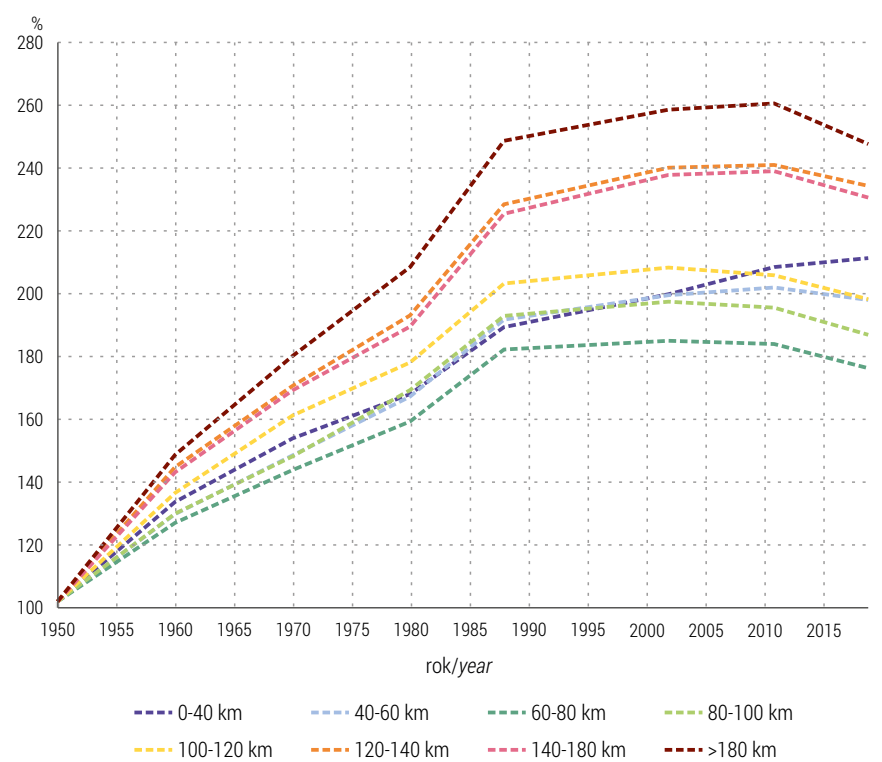
Obecne małe miasta wg średniej rocznej dynamiki zmiany liczby ludności w latach 1980-1988 (A) i średnia wartość wskaźnika (B)
 Contemporary small towns by average annual rate of population change between 1980 and 1988 (A) and mean value of this index (B)

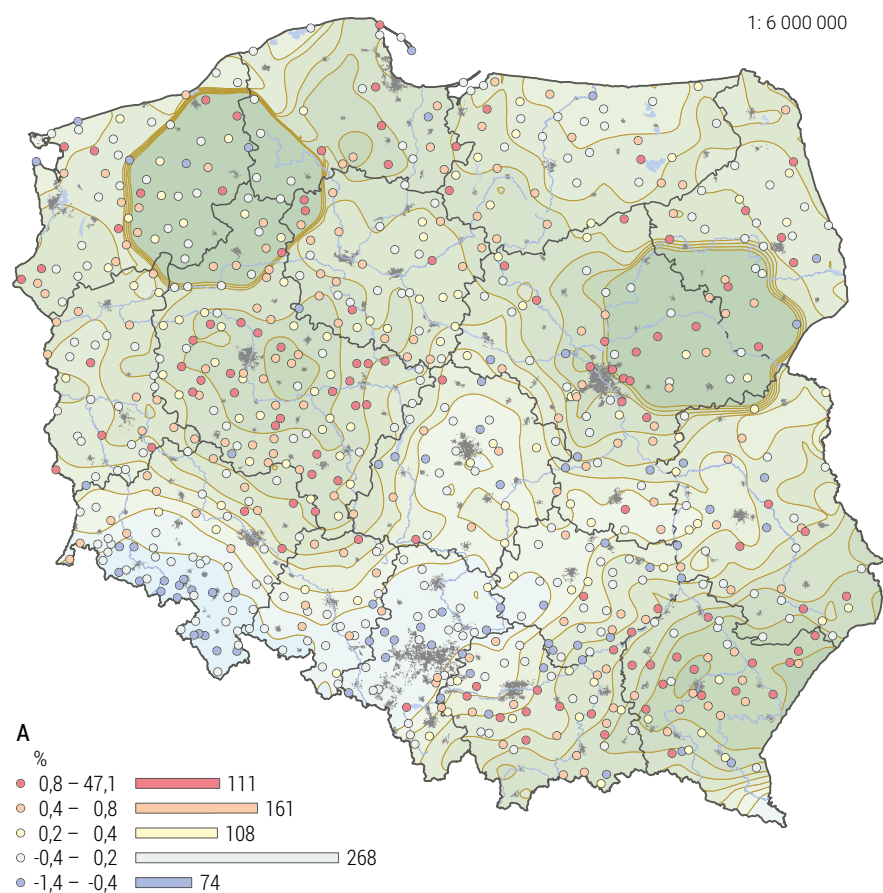
Obecne małe miasta wg liczby mieszkańców w 1988 r. (A) i średnia roczna dynamika jej zmiany od 1950 r. (B)
Contemporary small towns by population number in 1988 (A) and average annual rate of population change between 1950 and 1988 (B)

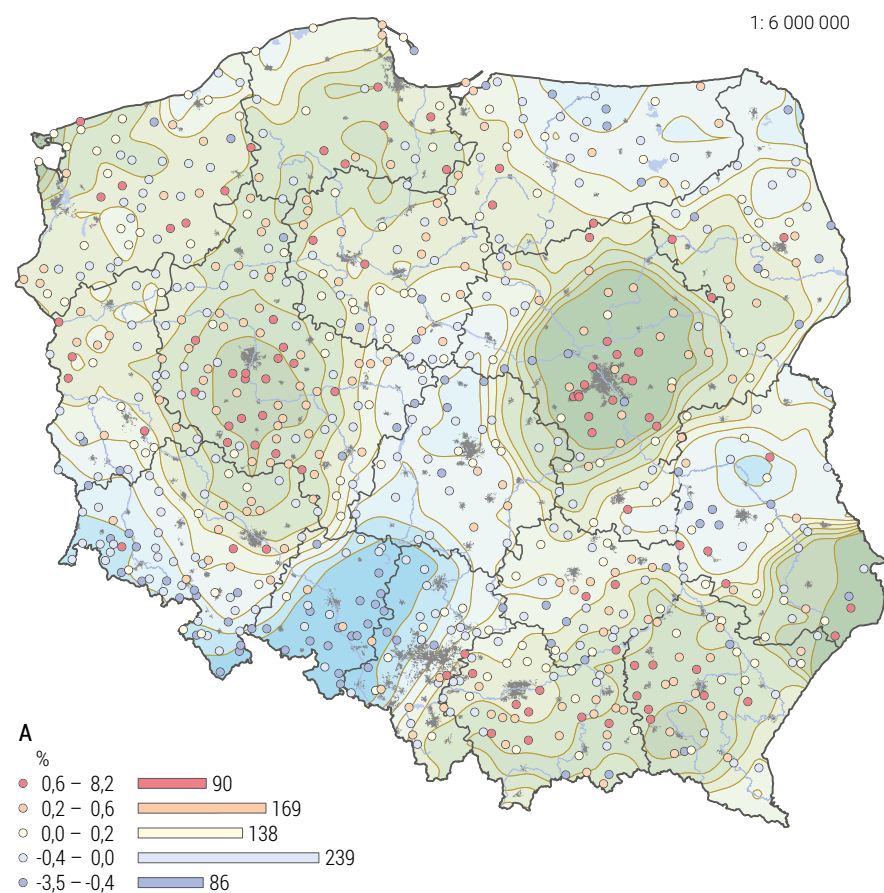
Dynamika zmian liczby ludności zamieszkałej na obszarze obecnych małych miast po 1950 roku wg przynależności historycznej (za – zabór austriacki, zp – zabór pruski, zr – zabór rosyjski, II RP, p – ziemie przyłączone w 1945)
Population change rate in the area of contemporary small towns after 1950 by historical affiliation (za – Austrian Partition, zp – Prussian Partition, zr – Russian Partition, II RP – The Second Polish Republic, p – lands annexed in 1945)

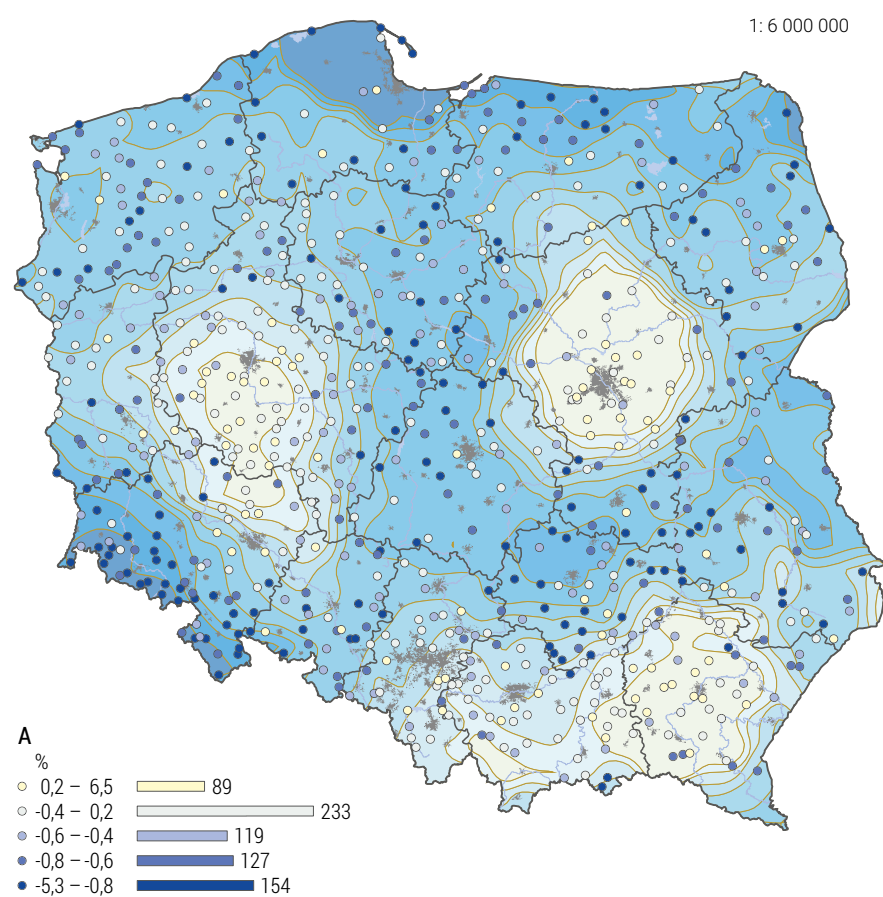
Dynamika zmian liczby ludności zamieszkałej na obszarze obecnych małych miast po 1950 roku wg odległości do siedziby powiatu
Population change rate in the area of contemporary small towns after 1950 by distance to county capital

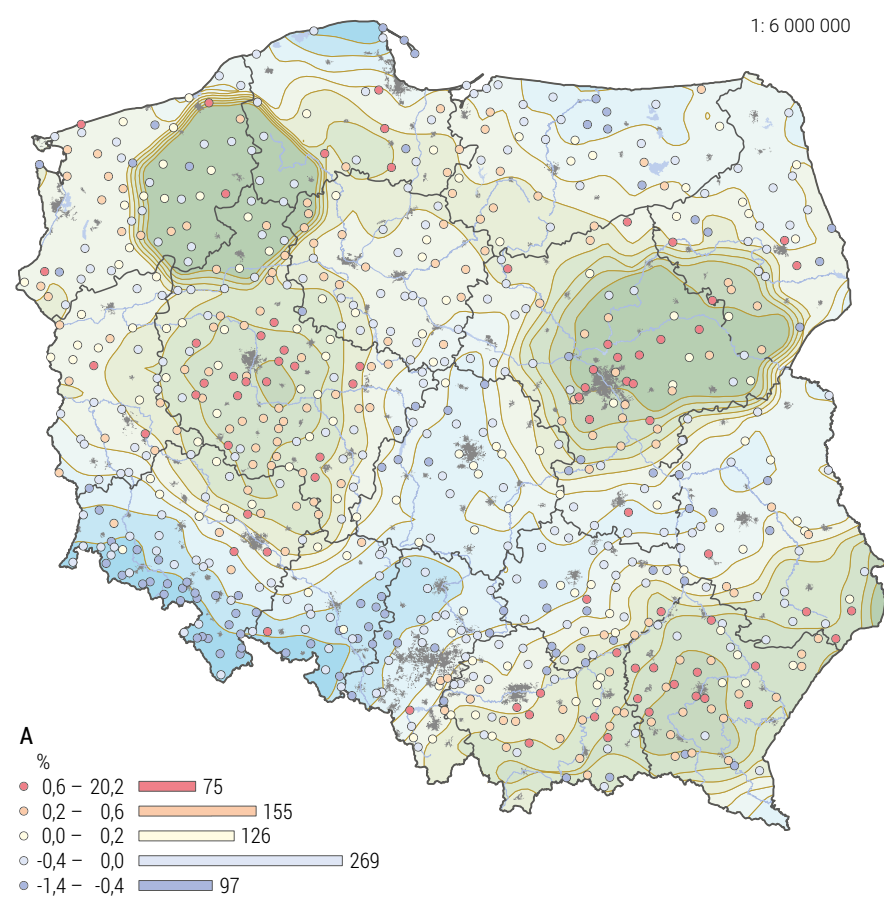
Obecne małe miasta wg średniej rocznej dynamiki zmiany liczby ludności w latach 1988-2002 (A) i średnia wartość wskaźnika (B)
 Contemporary small towns by average annual rate of population change between 1988 and 2002 (A) and mean value of this index (B)

Obecne małe miasta wg średniej rocznej dynamiki zmiany liczby ludności w latach 2002-2011 (A) i średnia wartość wskaźnika (B)
 Contemporary small towns by average annual rate of population change between 2002 and 2011 (A) and mean value of this index (B)

Obecne małe miasta wg średniej rocznej dynamiki zmiany liczby ludności w latach 2011-2019 (A) i średnia wartość wskaźnika (B)
 Contemporary small towns by average annual rate of population change between 2011 and 2019 (A) and mean value of this index (B)

Obecne małe miasta wg średniej rocznej dynamiki zmiany liczby ludności w latach 1988-2019 (A) i średnia wartość wskaźnika (B)
 Contemporary small towns by average annual rate of population change between 1988 and 2019 (A) and mean value of this index (B)